

Československá Poštovní spořitelna ve 30. letech a v době okupace

Jan Hájek

Peněžní ústavy, které v našich zemích působily v průběhu druhé poloviny 19. a ve 20. století, vytvářely poměrně rozmanitou škálu nejrozličnějších institucionálních typů. Poštovní spořitelna se však – přes naznačenou typovou pestrost – z jejich řady bezpochyby poněkud vymyká. Svým zaměřením především na drobnou klientelu se totiž na jedné straně připodobňovala jiným drobným peněžním ústavům, institucím tzv. lidového peněžnictví – spořitelnám, občanským (řemeslnickým) záložnám, okresním hospodářským záložnám či drobným záložnám raiffeisenova typu („kampeličkám“) – tak je známe jejich vývoj z relativně nedávných prací (Plecháček, 1978; Hájek, 1998b; Hájek, 1999). Na druhé straně ale objemem svých obchodů nejednou předčila i nejvýznamnější finanční ústavy, jakými byly velké obchodní banky (Hájek, 1989), a svým makroekonomickým působením, stejně jako důležitou národohospodářskou úlohou své ústředny, nejednou pomáhala plnit úkoly centrálních cedulových institucí (souhrnně viz např. Dějiny, 1999).

Možná i díky této bipolaritě se Poštovní spořitelna stala fenoménem, který od konce 19. století až do poloviny století 20. neodmyslitelně patřil k běžnému životu v našich zemích. Na vývoji této instituce a na proměnách jejích obchodů od počátku 30. let do konce světové války bude možné sledovat a dokumentovat, jak některé konkrétní a specifické, tak také obecněji platné vývojové tendence nejen českého peněžnictví, ale i celé ekonomiky a možná i společnosti.

Původní předlitavská Poštovní spořitelna (oficiální název zněl „Poštovní spořitelní úřad“ – „Postsparkassen-Amt“) zahájila obchodní činnost v polovině ledna 1883 (znění zřizovacího zákona uvádí např. Záběhlický, 1928, s. 364–371). Její počáteční podoba vycházela ze vzoru podobných ústavů fungujících v té době v některých jiných evropských zemích (v Anglii, Belgii a jinde – Leth, 1900). Protože jako její úřadovny působily téměř všechny pošty v zemi (těch bylo počátkem 80. let 19. stol. více než tři tisíce), takřka přes noc se Poštovní spořitelna stala nejrozšířenějším peněžním ústavem Předlitavska (Hájek, 1998a; Hájek, 2000). I když nový spořitelní ústav oslovoval především malé vkladatele (drobné řemeslníky, živnostníky, domácí zaměstnance, průmyslové i zemědělské dělníky, drobné hospodáře, učně, studenty ap.), díky centralizaci drobných peněžních částek z bezkonkurenčně nejrozsáhlejší sítě filiálek, celková suma úspor spravovaných Poštovní spořitelnou brzy dostihla a v průběhu dalších let dokonce i předčila vklady uložené u největších bankovních a spořitelních ústavů země (Hájek, 1989, s. 47).

Vedle sběru vkladů drobných střadatelů byla do působnosti předlitavské Poštovní spořitelny od konce 80. let 19. století zavedena i další oblast – tzv. poukázkové a odúčtovací řízení (anebo jinak: šeková a clearingová služba) (Zahner, 1913; Zeman, 1919a). Právě tato organizace bezhotovostního platebního styku se stala velkou podporou rozvíjejícímu se obchodu a průmyslu a zejména od počátku 90. let 19. století se do ní se stále více přesouvalo těžiště činnosti Poštovní spořitelny.

Podstata šekového řízení spočívala v tom, že jeho účastníkům byl otevřen účet, na nějž bylo možno jednak peněžité částky ukládat, a to i třetími osobami a na všech poštovních úřadech Předlitavska (pomocí tzv. složných lístků – složenek – s předtištěným jménem

a číslem konta majitele), jednak bylo možné obnosy uložené na tomto kontě používat k úhradě plateb třetím stranám (prostřednictvím zvláštních poukázek – tzv. šeků). (Viz např. Ustanovení, 1903, či Kučera, 1913, s. 72–87.) Právě zásluhou Poštovní spořitelny tak došlo – vzdor počáteční ignoraci bank – ke značnému zpopularizování šeku, zejména mezi obyvatelstvem žijícím a pracujícím mimo hlavní centra peněžního života země. „*Peněžní naše ústavy ... jsou velice pozadu za proudem času a drží se starých tradic a zvyklostí; ... S potěšením uznati jest snahu státní správy, která přes indolenci bankovních ústavů přičiňuje se, aby zařízení cheková a girová zdomácněla a co nejvíce se rozšířila v národohospodářském zájmu státu.*“ (Schwarz, 1896, s. 29–30.)

Pevnou součástí šekového řízení Poštovní spořitelny byla clearingová (česky též „odúčtovací“) služba. Její podstata spočívala ve vzájemném vyrovnávání pohledávek na šekových účtech, a to pouze účetně, tedy bez peněžní hotovosti (Zeman, 1919b). I když podobné zúčtovací spolky vznikaly i jinde – ať již kolem velkých bank nebo ve větších finančních centrech – činnost těchto odúčtovacích spolků byla nutně omezena jen na místní peněžní trhy či na profesní složení klientely zúčastněných bank. Naproti tomu šeky Poštovní spořitelny a ji organizovaný clearing pronikal do všech koutů Předlitavska a v mnohem širším měřítku do celého pestrého spektra všech jednotlivých sociálních vrstev (Hájek, 1991). „*Tím stává se clearing spořitelny poštovní organizací, jdoucí daleko za členění místní i co do povolání, a zprostředkující v celém obvodu země v říšské radě zastoupených spojení platební všech se všemi bez všelikého oběhu hotových peněz...*“ (Horák, 1908, s. 319; též Fünfundzwanzig, 1908, s. 18.)

Svým šekovým a clearingovým řízením se tak předlitavská Poštovní spořitelna stala nejen důležitým pomocníkem obchodu a průmyslu, ale i vzorem, napodobovaným později v dalších zemích (Pšenička, 1902, s. 46). Podle úspěšného a ve své době ojedinělého předlitavského příkladu bylo brzy zavedeno poštovní šekové řízení v Uhersku; krátce po přelomu století pak např. ve Švýcarsku, Japonsku (1906), v Německu (1909), v Lucembursku, Bosně a Hercegovině (1911), v Belgii (1913) a teprve až po válce také ve Francii a v Anglii.

V národnostně českém prostředí bylo působení předlitavské Poštovní spořitelny – díky její orientaci na drobnou klientelu – pocítováno zprvu zcela pozitivně (Hájek, 2006). Později se však přístup české veřejnosti diferencoval. Postupující ekonomická emancipace a vzrůstající hospodářské sebevědomí českého národa se projevil mj. i v odmítavém postoji některých jeho vrstev k této centrálně řízené instituci (např. Král, 1904, s. 59–60). Úsporové řízení Poštovní spořitelny začalo zhruba od počátku 20. století postupně ztrácet svůj význam a na jeho místo se – a to i v mnohých pro něj až dosud výlučných či typických obchodech – začaly stále častěji tlačit české peněžní ústavy.

Také v šekovém a clearingovém řízení se v této době objevily některé ekonomickým nacionalismem do značné míry podbarvené opoziční tendence. Čas od času se proto vyskytly snahy buď přímo vídeňskému ústavu konkurovat, či alespoň byly formulovány návrhy na jeho decentralizaci a vytvoření samostatného českého, resp. moravského ústředí (Hájek, 2007). Všechny tyto odstředivé trendy ale nebránily českým finančním špičkám udržovat těsné obchodní spojení s Poštovní spořitelnou. To jim pak krátce před první světovou válkou umožnilo lukrativní účast v konsorciích pro umístění rakouských státních papírů, které v těchto letech organizovala právě Poštovní spořitelna (Jindra, 1957, např. s. 521).

Neobyčejný hospodářský význam Poštovní spořitelny si příslušné odborné kruhy plně uvědomovaly i po vzniku samostatného Československa. Přes dobový kritický odstup, v jiných oblastech často nevybíravě negující vše „rakouské“, převládala pro předlitavskou Poštovní spořitelnu jen slova uznání. „*Šekové řízení stalo se již v bývalém Rakousku zařízením*

nezbytným pro každého, kdo jakýmkoli způsobem účasten byl v hospodářské činnosti ve státě.“ (Druhá, 1921, s. 3.) Proto ihned po vzniku samostatného Československa bylo rozhodnuto tuto instituci zachovat a dosavadní úřadovnu v Praze povýšit na samostatný ústav. Na nátlak Národního výboru byly přípravné práce v maximální míře zkráceny. Výsledkem těchto snah byl výnos generálního ředitele pošt ze dne 12. listopadu 1918 č. 3073/P. P., jímž byla založena Československá poštovní spořitelna, a to dnem 20. listopadu 1918 (Zeman, 1919b, s. 59).

Makroekonomický význam Poštovní spořitelny zůstával i v novém státě stejný jako dříve – rozšířeným bezhotovostním platebním stykem umožňovat úsporu hotových platidel. Na rozdíl od všeobecně uznávaného šekového řízení však nebyla příliš akceptována vkladová služba nového ústavu. V odmítání vkladových obchodů se bezpochyby projevíly konkurenční tlaky českých bank a zejména jiných peněžních ústavů (spořitelén a záložen), jejichž představitelé získali v novém státě významné pozice. V každém případě byly právní i obchodní podmínky nového ústavu změněny zákonem č. 140 Sb. z. a n. z 11. března 1919 a dále vládním nařízením ze dne 21. července 1919 (č. 145 Sb. z. a n.). Podle těchto norem byla dnem 1. srpna 1919 ukončena činnosti Československé poštovní spořitelny a svoji práci zahájil Poštovní úřad šekový (PÚŠ). Sběr drobných vkladů přitom v obchodní náplni nové instituce chyběl.

V rozvrácených poválečných poměrech se poštovní šekový systém velmi rychle vžil jako účinný prostředek bezhotovostního („bezpeněžního“) placení. Tím měl svůj podíl na stabilizaci měnových poměrů u nás a výrazně usnadňoval činnost centrálních peněžních institucí – bankovního úřadu při ministerstvu financí a později řádné cedulové banky. Jeho význam ještě stoupl tím, jak poštovního šekového systému začaly používat i státní orgány. I v tom bylo navázáno na praxi z bývalého Rakouska (což ovšem nebylo v nástupnických státech ani zdaleka ojedinělé – viz Eigner – Weigel, 1998). U Poštovního úřadu šekového se tak soustřeďovala největší část příjmů a výplat státu a na ústředním kontě státu u Poštovního úřadu šekového se vykazovaly téměř veškeré jeho pokladní zůstatky.

Roku 1926 byla zřízena pobočka PÚŠ v Brně. Podle původního návrhu zákona o PÚŠ měla být brněnská filiálka otevřena nejpozději k 1. lednu 1921 (Vládní, 1919, čl. 1). Přípravné práce však měly několik let zpoždění. Po skromných počátcích a úvodních ztrátách brněnská filiálka postupně svou činnost rozšiřovala. Po deseti letech existence, ve druhé polovině 30. let, tak v různých oblastech obchodní činnosti dosahovala přibližně 10 až 15 % objemu obchodů hlavního ústavu v Praze (viz Devatenáctá, 1938; též následující text této stati).

Hlavním oborem činnosti PÚŠ byly po celá 20. léta šekové obchody. Spořitelní služba – přes postupnou změnu původně odmítavých názorů – zůstala z působnosti PÚŠ vyloučena poměrně dlouhou dobu a o jejím opětovném zavedení se s různou intenzitou jednalo zhruba deset let. Nakonec byla do obchodní činnosti ústavu zavedena až zákonem ze dne 23. 9. 1930 (č. 143 Sb. z. a n. z r. 1930). Touto právní normou se dosavadní Poštovní úřad šekový (PÚŠ) opět změnil v Poštovní spořitelnu, přičemž novým atributem této instituce bylo právě zavedení spořitelní služby. Hlavní předností nového ústavu tak mělo být „staronové“ sloučení moderní platební organizace s pružným úsporovým systémem, tedy spojení („smíšení“) těchto dvou obchodních činností v jediné instituci. „*Promiskuita šekové a spořitelní služby vtiskuje zařízení poštovní spořitelny zvláštní ráz. Jií dostává se občanstvu aparátu, umožňujícího mu za nejvýhodnějších podmínek nejen rychle vyrovnávání běžných denních závazků, nýbrž i nejspornější hospodaření prostředky volnými.*“ (Věstník, 1931, s. 1)

Největší část svých přebytků ukládal Poštovní úřad šekový (a později i Poštovní spořitelna) do státních dluhopisů. Tím se tato instituce stala významným činitelem při emisi státních půjček a později významným členem konsorcia pro státní úvěrové operace.

Také význam ostatních bankovních operací Poštovní spořitelny (resp. Poštovního úřadu šekového) stále rostl (některé souhrnné údaje uvádí Ubiria – Kadlec – Matas, 1958, s. 101). Zatímco ve dvacátých letech v obchodech se státními papíry převažovala účast PÚŠ na krátkodobých úvěrových operacích (hlavně ve státních pokladních poukázkách), ve třicátých letech se zvýšilo zapojení tohoto ústavu do dlouhodobých a mimořádných úvěrových operací státu (Dějiny, 1999, s. 283). Z naposledy zmíněné oblasti ve dvacátých letech zdaleka nejvýznamnější byla účast PÚŠ na moučné půjčce (r. 1921 – více než 1 mld. Kč), dále pak na Státních stavebních losech (r. 1921), investiční dopravní půjčce (r. 1921) a II. tranši půjčky Národní svobody (r. 1919). Ve třicátých letech potom dominovala účast Poštovní spořitelny na unifikaci čsl. státního dluhu (r. 1936 – více než 2,5 mld. Kč), v konverzi 8 % zahraniční půjčky (r. 1936), podíl na sanaci pojišťovny Phönix (r. 1937) a na likvidaci daňových nedoplatků (r. 1933 – viz též Přílohu, tab. č. 5 a 6).

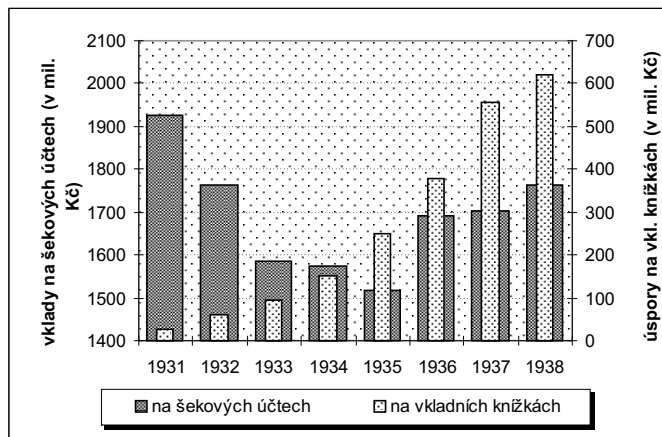
Přeměnou Poštovního úřadu šekového na Poštovní spořitelnu stoupl ještě více význam této instituce (Švec, 1938). Ve složité ekonomické situaci 30. let však byla nová Poštovní spořitelna více spoutána měnovými ohledy. Více podléhala Národní bance, s níž měla za úkol shodnými operacemi spolupůsobit na peněžním trhu v zájmu zachování měnové stability (Ubiria – Kadlec – Matas, 1958, s. 101). V obtížných podmínkách hospodářské krize se však Poštovní spořitelna svých úkolů zhostila se ctí a spolu se stovkami ústavů drobného peněžnictví patřila k pozitivním faktorům, které zajišťovaly relativní stabilitu peněžního systému meziválečného Československa v této době.

Příznačným rysem byl přitom růst bezhotovostních plateb, jejichž podíl v šekových operacích ústavu se zvýšil z 62,2 % v r. 1925 na více než 80 % v závěru 30. let (81,2 % r. 1938 – Dějiny, 1999, s. 284; Dvacátá, 1939, s. 10). Přibližně na této úrovni se pak tento podíl udržel až do konce sledovaného období (82,7 % v r. 1944 – Dvacátá čtvrtá, 1945, s. 11). Pokud jde o jeho absolutní výši, tento „bezpeněžní“ obrat Poštovní spořitelny byl kupř. v r. 1937 více než dvakrát větší než úhrnný obrat odúčtovacích sdružení v Praze, Brně a Bratislavě a byl také vyšší než obrat na žirových účtech u Národní banky Československé. Vliv tak rozsáhlého bezhotovostního toku plateb se musel pozitivně odrazit na zmnožení transakčních možností financujícího kapitálu a také ve zrychlení oběhu a tedy v úspore oběživa. Zatímco na jednu položku v hotovostním obratu připadlo v posledně zmíněném roce průměrně 731 Kč, na jednu položku hrazenou bezhotovostním způsobem připadlo v průměru téměř deset tisíc Kč (přesně 9 988 – Devatenáctá, 1938, s. 10).

Vklady na knížky od zavedení úsporového řízení do Poštovní spořitelny v polovině roku 1931 poměrně rychle rostly. Přes tento pozitivní vývoj vkladů, v jejichž permanentním nárůstu se nepříznivé ekonomické podmínky probíhající hospodářské krize jakoby vůbec nepromítly, však ani po několika letech nedosáhl jejich celkový objem sumu přebytků na šekových účtech. I ve druhé polovině 30. let tak peněžní prostředky na šekových účtech Poštovní spořitelny byly stále asi třikrát vyšší než úspory na jejich vkladních knížkách. Odlišnou dynamiku obou sledovaných položek – neustálý růst částek na knížkách a naopak „propad“ či „zhoupnutí“ přebytků na šekových účtech v polovině 30. let – ukazuje graf č. 1. (Pro lepší vzájemné srovnání základního trendu je pro každou položku zvolena odlišná základní úroveň osy x.)

Po svém znovuzavedení počet vkladních knížek Poštovní spořitelny neustále rostl, a to především mezi obyvatelstvem české a slovenské národnosti. Nicméně nejvyšší průměrné vklady byly uloženy na vkladních knížkách německých spoluobčanů (odhlédneme-li od jazykově polských knížek, jejichž počet nepředstavuje ani jedno celé promile souboru). Rozhodující část operací na vkladních knížkách Poštovní spořitelny se přitom odbývala na území českých zemí. (Viz tab. 1 a 2.)

**Graf č. 1: Dynamika prostředků na šekových účtech a vkladních knížkách
Poštovní spořitelny v letech 1931–1938 (v mil. Kč)**

Tab. č. 1: Vkladní knížky (VK) Poštovní spořitelny dle jazyka vydání (koncem r. 1937)

Jazykové vydání	počet vkl. knížek	%	úhrnný vklad (v mil. Kč)	%	na 1 VK průměrně Kč
české	464 549	66,9	385,6	69,4	830
slovenské	114 892	16,6	71,3	12,8	621
německé	97 444	14,0	82,3	14,8	845
rusínské	4 730	0,7	3,3	0,6	687
maďarské	11 689	1,7	5,9	1,1	504
polské	591	0,1	0,8	0,1	1291
<i>přechodné položky</i>	-	-	6,3	1,1	
celkem	693 895	100,0	555,5	100,0	801

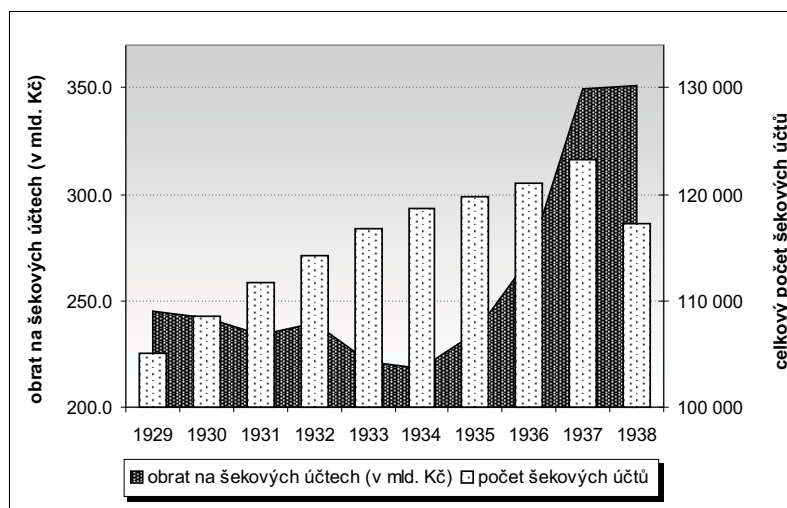
**Tab. č. 2: Obraty na vkladních knížkách Poštovní spořitelny dle místa
uskutečnění v r. 1937**

Země	Obrat (vklady a výplaty)			
	počet operací	%	částka (v mil. Kč)	%
Čechy	2 862 228	48,1	810,6	48,7
Morava a Slezsko	1 144 667	19,3	322,6	19,4
Slovensko	1 050 952	17,7	284,7	17,1
Podkarpatská Rus	157 895	2,7	44,0	2,6
Na poštách celkem:	5 215 742	87,7	1461,9	87,8
<i>Další místa účetních operací:</i>				
Pokladna centrály Praha	171 857	2,9	165,4	9,9
Pokladna pobočky Brno	6 507	0,1	5,9	0,4
Převody ze šek. účtů Praha	7 088	0,1	15,8	0,9
Převody ze šek. účtů Brno	426	0,0	0,5	0,0
Úroky, připsy, odpisy	543 288	9,1	15,1	0,9
Celkem	5 944 908	100,0	1664,7	100,0

Pokud jde o sociální složení vlastníků vkladních knížek, Poštovní spořitelna tradičně užívané rozdělení podle jejich povolání na necelé dvě desítky skupin našim dnešním požadavkům příliš nevyhovuje. Na jedné straně jsou zde skutečně velké skupiny bez jemnějšího rozlišení, na straně druhé jsou zohledňovány jemné rozdíly mezi početně nepříliš frekventovanými profesemi. A tak vedle blíže nediferencovaných skupin, jako jsou např. „Řemesla“, „Obchody a živnosti“ či „Soukromníci“, jsou zcela samostatně uváděny natolik specifické skupiny, jako např. „Advokáti“, dále „Notáři“, „Architekti a stavitelé“ či „Časopisy“. V důsledku těchto skutečností se můžeme omezit pouze na nepřítisť objevené konstatování, že nejmasovější skupinou majitelů vkladních knížek Poštovní spořitelny byli „Veřejní a soukromí zaměstnanci, dělnictvo a jiná povolání“, v jejichž držení bylo více než 60 % knížek. Vlastníky zhruba pětiny knížek byli školáci a děti, kolem 4 % knížek vlastnili zástupci řemesel, dále obchodu a živností a také soukromníci. Přes jedno procento se ještě dostali spolky a družstva a také zemědělci. (Blíže viz tab. č. 10.)

Konstatovali jsme, že přes svůj neustálý růst představovaly vklady na knížkách v druhé polovině 30. let asi pouhou třetinu přebytků na šekových účtech. Zůstatky na šekových účtech přitom tvořily pouze velmi nepatrnou část celkového pohybu této položky, neboť zpravidla nedosahovaly ani jednoho procenta úhrnného obrátu. Proto pohyb právě tohoto ukazatele (tj. obrátu) mnohem lépe ukáže celkovou dynamiku obchodů Poštovní spořitelny ve 30. letech (viz násl. graf). Zatímco tedy vývoj celkového obrátu zaznamenal v první polovině 30. let dosti výrazný pokles, jiný ukazatel vývoje šekových obchodů Poštovní spořitelny – počet šekových účtů – vykazuje v průběhu 30. let (až do r. 1937) stálý nárůst. Ten činil v polovině třicátých let (v období 1934–1937) v průměru cca 1650 nových účtů ročně, na začátku třicátých let (v letech 1930–33) pak průměrný roční přírůstek představoval dokonce více než 2900 nových šekových účtů (!). (Viz graf č. 2. Je na něm zachycen vývoj konkrétních hodnot sledovaných ukazatelů. Pro lepší srovnatelnost průběhu obou řad je zvolena rozdílná úroveň osy x. Prakticky stejný obrázek poskytuje i vývoj příslušných indexů – r. 1929 = 100 – jejichž propočty přináší tab. č. 7 v Příloze.)

Graf č. 2: Obrát na šekových účtech Poštovní spořitelny a jejich počet v letech 1929–38

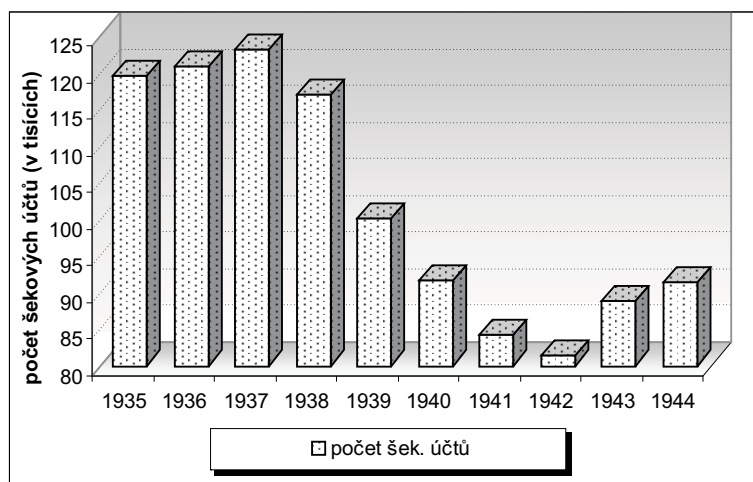
Jak je z předchozích dat (zejm. grafů č. 1 a 2) patrné, po určitém propadu, způsobeném velkou hospodářskou krizí, zaznamenaly obchodní výsledky Poštovní spořitelny ve druhé polovině 30. let významné oživení, a to navzdory celkově nelehké politické situaci. Tento

vývoj podle některých dobových odhadů sliboval povzbudivé hospodářské perspektivy. Je třeba ovšem současně také vidět, že značný nárůst obchodů Poštovní spořitelny ve druhé polovině 30. let (hl. v roce 1937 a v první půlce roku 1938) nebyl vždy pouze odrazem ekonomického rozmachu, ale projevil se zde nepochybně i větší finanční potřeby státu v mimoekonomické oblasti. Podíl státních úřadů a podniků na obratu na šekových účtech Poštovní spořitelny byl přitom tradičně dosti vysoký – v roce 1937 představoval přibližně 40 % celkového šekového obratu. Změněná politická situace však přinesla nové priority. „Zvýšená potřeba doléhá na peněžní trh vlivem hospodářského oživení a zejména tlakem větší potřeby státu na investice vojenské...“ A o něco dále, právě v souvislosti s rekordní výší obratu na šekových účtech, se zase praví: „Značná část tohoto vzestupu byla způsobena zvýšenou finanční aktivitou státní správy, zejména financováním státních potřeb investičních v rámci zajištění územní bezpečnosti státu...“ (Devatenáctá, 1938, s. 9, 10).

Samotný rok 1938 se v prvních dvou třetinách vyvíjel jednoznačně příznivě a sliboval nová rekordní čísla. „Na počátku roku navázala poštovní spořitelna na vzestupnou tendenci z roku předcházejícího, který byl již třetím rokem zotavování po hospodářské krizi.“ (Dvacátá, 1939, s. 3). Dokonce ani výrazný pokles, který nastal v posledních měsících r. 1938 v důsledku dramatických politických změn a následné ztráty pohraničních území, tak v řadě případů nezvrátil celkově pozitivní výsledky roku. „Všechny důsledky změněných poměrů se však neprojevily a pro krátkost doby se ani nemohly projevit v roce 1938 v plném rozsahu, a proto také pokles, který nastal v posledním čtvrtletí roku následkem nových poměrů, nevyvážil ve všech směrech vzestupný vývoj prvních devíti měsíců.“ (Dvacátá, 1939, s. 3). Řada ukazatelů a obchodních položek si proto v celkové meziroční bilanci ještě udržela vzestupnou tendenci, u jiných tomu již tak nebylo. Netrvalo však dlouho a nastalé politické změny se nutně promítly do všech oblastí obchodní činnosti Poštovní spořitelny.

Nedlouho po Mnichovu se tedy začaly projevovat první negativní důsledky nové politické situace. Zahájen byl kupř. dlouhodobý proces poklesu počtu šekových účtů Poštovní spořitelny (blíže viz graf č. 3).

Graf č. 3: Počet šekových účtů Poštovní spořitelny v letech 1935–1944

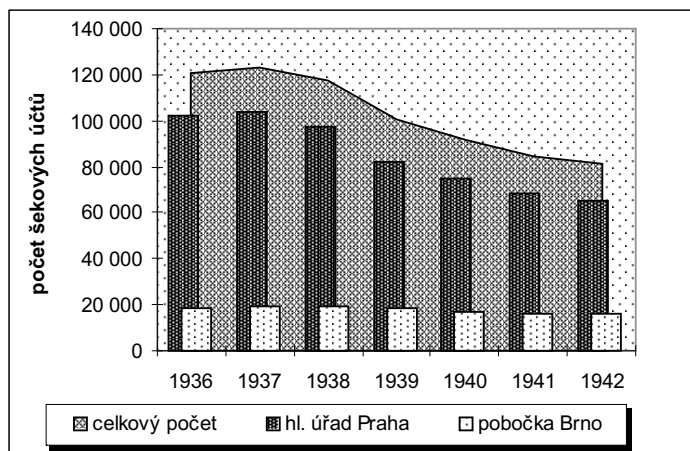
První vlna úbytků se projevila již v roce 1938 a bezprostředně souvisela se ztrátou pohraničí a sudetoněmeckých klientů. Na základě dohody, sjednané mezi říšským ministerstvem pošt a Poštovní spořitelnou dne 18. 11. 1938 v Berlíně, mohli majitelé účtů

ze Sudet svá konta u Poštovní spořitelny rušit a převádět je do Německa. Z tohoto důvodu bylo jen do konce zmíněného roku zrušeno cca 4 500 šekových účtů, z převážné většiny u hlavního ústavu v Praze. U pobočky v Brně bylo v této souvislosti sice rovněž zrušeno několik desítek šekových kont, jejich celkový počet zde však v roce 1938 – možná poněkud paradoxně – o více než dvě stovky stoupl. Stabilitu v počtu šekových účtů vykazuje brněnská pobočka i v dalších letech, kdy téměř veškerý velmi citelný úbytek šekových účtů jde na vrub vývoje u centrály v Praze (viz graf č. 4).

Zhruba 1 700 „nových“ říšskoněmeckých občanů si svoje účty u Poštovní spořitelny zatím ponechalo. V souvislosti se zmíněnou dohodou s Německem bylo do konce roku na šekové účty v Německu převedeno úhrnem 56,5 mil. Kč. Přes tento nikoliv nevýznamný úbytek vzrostl objem vkladů na šekových účtech za celý rok 1938 o cca 60 mil. Kč (to je druhý největší přírůstek ve 30. letech – viz graf č. 1), z toho u hlavního ústavu o 30,6 mil. a zhruba o stejnou částku (30,0 mil. Kč) u pobočky v Brně (!).

Obdobná situace nastala časem i s majiteli šekových účtů na Slovensku. Podle usnesení slovenské vlády ze dne 14. listopadu 1938 bylo totiž od 1. prosince 1938 zřízeno v Turčanském svatém Martině samostatné oddělení šekové služby jako základ budoucí slovenské poštovní spořitelny. O tři a půl měsíce později, 12. března 1939, bylo toto oddělení přestěhováno do Bratislavy. Stalo se tak na základě usnesení slovenské vlády ze 6. března 1939, které rozhodlo o sídle této nové slovenské poštovní spořitelny (Dvacátá, 1939, s. 3–4). K rozdělení Poštovní spořitelny tak došlo o několik dní dříve, než k politickému rozdělení zbytku bývalého československého státu.

Graf č. 4: Úbytek šekových účtů v Praze a v Brně

V době, kdy byla připravována decentralizace slovenské části šekové služby, dovršila československá Poštovní spořitelna dvacet let své činnosti (20. listopadu 1938). Původně zamýšlené oslavné výroky tak v daných souvislostech chtě nechtě získaly poněkud nahořkle-nostalgickou pachut', jejímuž ostřejšímu vyjádření nepochybně zabránilo datum sestavení jubilejní zprávy (duben 1939): „*Uplynulých 20 let bylo obdobím bohaté činnosti, během něhož poštovní spořitelna zakotvila pevně ve veřejném i soukromém hospodářství a dopracovala se skutečně příznivých výsledků. ... Přehlížeje vykonanou práci, nemůžeme nevzpomenouti na všechny pracovníky, kteří během uplynulých 20 let pracovali na vybudování poštovní spořitelny. ... [hlavně jejich práci] podařilo se vybudovati z poštovní spořitelny ústav tak význačného postavení ve státě i mezi poštovními spořitelnami v cizině.*“ (Dvacátá, 1939, s. 6).

Změny roku 1938 se mnohem méně promítly do pohybu na vkladních knížkách Poštovní spořitelny. Jejich počet se v průběhu celého roku opět výrazně zvýšil, a to o téměř 150 tisíc (viz násl. tab. č. 3). Tento nárůst patří dokonce k jednomu z největších od znovuzavedení spořitelní služby v r. 1931. Také celkový stav vkladů byl na konci r. 1938 vyšší než v roce předchozím, a to cca o 65 mil. Kč. Pouze průměrný vklad na 1 knížku byl koncem r. 1938 nižší než v roce minulém (740,10 Kč k 31. 12. 1938 oproti 800,50 Kč k 31. 12. 1937), což však byl důsledek zřízení velkého množství nových a tedy úsporami zpravidla méně vybavených vkladních knížek.

V průběhu roku 1939 a 1940 se plně rozběhly likvidační tendence v obchodech Poštovní spořitelny. Ve zvýšené míře pokračoval proces snižování počtu šekových účtů. Ke dvou „územním“ důvodům tohoto trendu (ztráta pohraničí v r. 1938 a oddělení východních částí státu v březnu 1939) se připojila třetí skupina. Tou byl úbytek šekových účtů z důvodů protektorátní likvidace nejrůznějších spolků, drobných podniků a jiných subjektů. Zatímco úbytek šekových účtů z prvních dvou „územních“ skupin byl ukončen zhruba v průběhu r. 1941, likvidace právnických a jiných subjektů pokračovala ještě až do konce r. 1942. Celková čísla o vývoji počtu šekových účtů (viz grafy č. 3 a 5), je přitom třeba vidět diferencovaně. Tak zatímco podle nich bylo r. 1940 zrušeno cca 8500 šekových účtů, ve skutečnosti jich zaniklo plných 13 900 (z toho bylo již jen cca 900 sudetoněmeckých a 3400 slovenských) a přibližně 5400 účtů nově vzniklo. Celkově je možné shrnout, že z více než 123 tisíc šekových účtů, existujících koncem roku 1937, jich tak na přelomu let 1942 a 1943 zbylo jen 81,5 tisíc, tzn. pouhé dvě třetiny (Dvacátá čtvrtá, 1943, s. 39). Likvidační proces, započatý po Mnichovu, byl tak ukončen. V dalších letech následoval mírný vzestup této položky (patrný zejména v r. 1943).

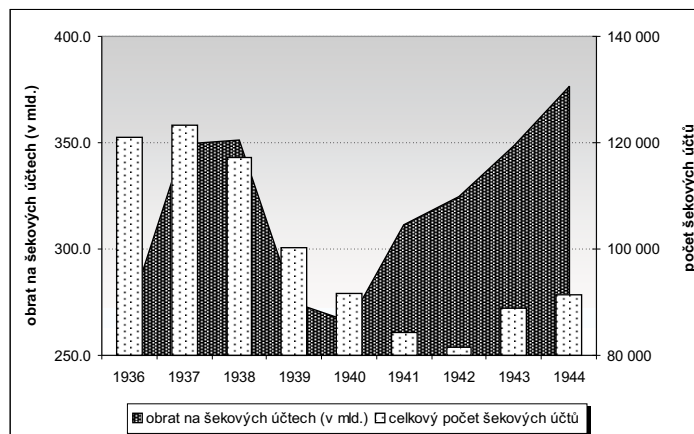
Na přelomu 30. a 40. let neklesal pouze počet šekových účtů, ale rovněž peněžní obrát na nich. V dalších letech se ale vývoj této položky zcela neshodoval s poklesem počtu šekových účtů (viz násl. graf, propočet indexů též v tab. č. 7). Již v roce 1941 došlo ke změně dva roky trvajících sestupného trendu a následně k výraznému, v zásadě lineárnímu vzestupu tohoto ukazatele. V roce 1943 bylo dosaženo zatím bezkonkurenčně nejvyšší úrovně z let 1937–38 a v roce 1944 byl tento dosavadní vrchol velmi zřetelně překonán. Velký díl na tomto zdánlivě pozitivním vývoji ovšem nemělo rostoucí ekonomické oživení, ale spíše postupné znehodnocování protektorátní měny.

Sociální skladba držitelů šekových účtů přitom v průběhu nacistické okupace nezaznamenala větších změn. Pouze blíže nediferencovaná skupina „různá povolání“ se vyvíjela na přední místo s podílem více než 28 % (viz Přílohu, tab. č. 9).

Nepříliš odlišný vývoj vykazovaly vkladové obchody Poštovní spořitelny. Také zde politické změny na konci 30. let a celková nestabilita znamenaly ukončení předchozího vzestupného vývoje. V letech 1939–40 poklesl počet knížek, rapidně se snížil úhrn vkladů, klesal i průměrný vklad. Zatímco rok 1940 znamenal jistou stagnaci, již od r. 1941 následoval prudký, téměř exponenciální vzestup všech zmiňovaných úsporových ukazatelů (viz násl. tabulku). Sociální složení držitelů vkladních knížek se přitom v průběhu války příliš nezměnilo. Zvýraznila se dominance profesně velmi obsáhlé skupiny „veřejní a soukromí zaměstnanci, dělnictvo aj.“ a některé jiné skupiny si vyměnily pořadí (viz Přílohu, tab. č. 10).

Kromě běžných obchodů byla Poštovní spořitelna protektorátní správou pověřena úpravou vnitřního dluhu. Její hlavní část spočívala ve výměně pokladních poukázek a jiných dluhopisů bývalé republiky za tzv. unifikační půjčku. Vedle toho Poštovní spořitelna jak sama upisovala, tak i zprostředkovávala nejrůznější zápůjčky, vydávané finanční správou protektorátu. Jejich objem ke konci války v důsledku inflace i nových potřeb rostl.

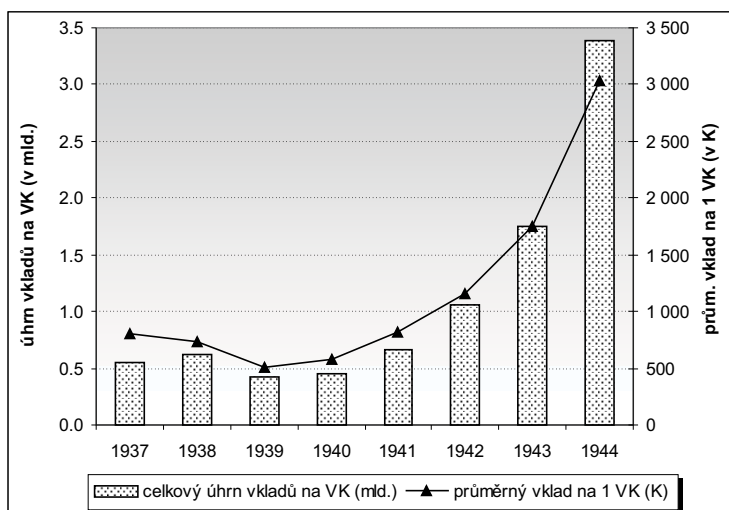
Graf. č. 5: Obrat na šekových účtech Poštovní spořitelny a jejich počet v letech 1936–1944

Tab. č. 3: Vklady na vkladních knížkách Poštovní spořitelny 1937–1944

konec roku:	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
počet vkl. knížek (v tisících – zaokr.)	693	839	834	780	808	910	998	1114
celkový úhrn vkladů (v mil. K)	555	621	420	451	662	1055	1750	3389
průměrný vklad na 1 knížku (v K)	801	740	504	578	819	1160	1753	3041

Graf č. 6: Vývoj celkových a průměrných částek na vkladních knížkách (VK) Poštovní spořitelny v letech 1937–1944

Ve výroční zprávě za poslední válečný rok (1944) se mj. konstatuje nárůst počtu pronajatých bezpečnostních schránek, a to až na téměř 4 700. Tento trend je přitom vysvětlován tak, že „*příspělo k tomu nebezpečí leteckého bombardování a postup válečných událostí, zejména přiblížení front k našim hranicím.*“ (Dvacátá šestá, 1945, s. 3). Tato interpretace – byť má svoji logiku – však není zcela přesná. Budí dojem, jako by pronájem bezpečnostních schránek ke konci války neustále vzrůstal. Jejich přehled však ukazuje, že v dlouhodobějším vývoji zmíněná růstová tendence neexistuje. V letech 1940 a 1941 byl počet pronajatých schránek dokonce vyšší než v době krátce před koncem války.

Tab. č. 4: Počet bezpečnostních schránek pronajatých Poštovní spořitelnou v letech 1938–1944

rok	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
počet schránek	3987	2691	4918	4797	?	?	4664

Vliv války se ovšem stále výrazněji projevoval v organizační struktuře Poštovní spořitelny. V průběhu roku 1943 byla zrušena pobočka v Brně. Nový organizační řád přímo stanovil: „*Všechny předpisy, pokud jsou v rozporu s tímto organizačním řádem, pozbývají platnosti. Zejména pozbývá platnosti »Zvláštní řád pobočného úřadu šekového v Brně«.*“ (Organisationsordnung, 1943, s. 20, §25). K obnovení činnosti brněnské filiálky došlo až po válce, a sice od 1. září 1945.

Permanentně byl také snižován počet zaměstnanců, za celé období protektorátu přibližně o jednu čtvrtinu. Z původních 2081 osob, zaměstnaných v Poštovní spořitelně v roce 1938, jich na konci r. 1944 zbylo o půl tisícovku méně – přesně 1581. Nejdramatičtější byly v tomto ohledu roky 1939 (v důsledku územních změn ubylo 174 lidí), 1941 (odešlo 121 lidí) a 1943 (zrušení brněnské pobočky – celkový stav se snížil o 93 osob). Úbytek zaměstnanců přitom více postihoval pražskou centrálu a mnohem méně se projevil v brněnské pobočce. V roce 1942 – v posledním roce fungování brněnského úřadu – představoval počet jeho pracovníků stále více než 93 % stavu z roku 1938, zatímco u pražské centrály klesl tento poměr na cca 79 %.

Přes masivně vzrůstající objem většiny účetních položek Poštovní spořitelny, který je patrný od roku 1941 a zcela jasně pak od roku 1942, byla jejich ekonomická podstata jasná. Zcela otevřeně o tom hovoří výroční zpráva ústavu za rok 1944 (sestavovaná ovšem až po pádu třetí říše v prosinci 1945). „*Klamavé číselné zdání hospodářské prosperity, která se zdánlivě projevuje vysokými obraty na šekových účtech a dalším vzestupem úspor na vkladních knížkách a je lživou propagandou líčena jako důkaz i ve válce konsolidovaných hospodářských poměrů, je ve skutečnosti pouze jinou formou inflace*“, praví se v této zprávě (Dvacátá šestá, 1945, s. 1). A na dalších řádcích jsou naznačeny i další důvody poměrně značného kapitálového nárůstu většiny účetních položek Poštovní spořitelny (a – obecně vzato – nejen její): „*Bezohledné zapojení všech složek našeho průmyslového a živnostenského podnikání při současném zasazení převážné části obyvatelstva do pracovního procesu způsobuje hospodářskou potřebou neodůvodněnou tvorbu kapitálů, pro které není na trhu statků umístění zavedením vázaného hospodářství a uměle udržovanou nízkou cenovou hladinou, která nad to ještě umožňuje laciné drancování naší výroby a práce.*“ (Dvacátá šestá, 1945, s. 1). Nešetné a zcela bezskrupulózní vytěžování české ekonomiky protektorátní správou a nacistickou říší (nejnověji Průcha, 2004, s. 425 a násl.) se tak projevilo i v případě obchodního vývoje zglajchšaltované Poštovní spořitelny.

Po osvobození v květnu 1945 obnovila Poštovní spořitelna svou činnost v podmínkách svobodného státu. Dne 1. září byla znovuzřízena pobočka v Brně. V následujícím období se

potom musela Poštovní spořitelna vyrovnávat s důsledky válečných ekonomických poměrů. Různé etapy reorganizace (a v zásadě okleštění) československého peněžnictví v letech 1945–48 se jí přitom příliš nedotkly. Naopak zákonem č. 182 z 20. 7. 1948 se pravomoci Poštovní spořitelny v Praze ještě zvětšily – byla sloučena s dosud samostatnou Poštovní spořitelnou v Bratislavě, dále bylo pod její kompetenci převedeno (vplynulo do ní) dosud samostatné Lidové peněžní ústředí v Praze a Lidové peněžní ústředie v Bratislavě. Současně byla Poštovní spořitelna prohlášena za samostatnou banku, národní podnik, což bylo vykládáno jako forma jejího zrovnoprávnění s ostatními peněžními ústavami, zvláště s bankami.

Nová situace netrvala ani celé dva roky. Od 1. července 1950 začala jako centrální „monobanka“ fungovat Státní banka československá (zřízena zákonem č. 31 z 9. března 1950). Ta v sobě – kromě jiných peněžních institucí – pohltila i československou Poštovní spořitelnu.

Literatura

- [1] Dějiny (1999): *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha : 1999.
- [2] Devatenáctá (1938): *XIX. obchodní zpráva Poštovní spořitelny, 1937*. Praha : 1938. Uloženo v archivu České národní banky (dále A ČNB), fond Poštovní spořitelna (f. PSP), sign. S V – Výroční zprávy, kart. č. 43.
- [3] Druhá (1921): *Druhá výroční zpráva Poštovního úřadu šekového v Praze za rok 1920*. Praha : 1921. Uloženo v A ČNB, f. PSP – S V – Výroční zprávy, kart. č. 66.
- [4] Dvacátá (1939): *XX. obchodní zpráva Poštovní spořitelny, 1938*. Praha : 1939. Uloženo tamtéž, kart. č. 43.
- [5] Dvacátá čtvrtá (1943): *XXIV. Jahresbericht der Postsparkasse – Obchodní zpráva poštovní spořitelny 1942*. Praha : 1943. Uloženo tamtéž.
- [6] Dvacátá šestá (1945): *XXVI. obchodní zpráva Poštovní spořitelny, 1944*. Praha : 1945. Uloženo tamtéž, kart. č. 63.
- [7] EIGNER, P.; WEIGEL, A. (1998). Die österreichische Postsparkasse als Modell? Möglichkeiten und Grenzen der Implementierung einer Finanzinnovation. In *Geld und Kapital. Jahrbuch der Gesellschaft für mitteleuropäische Banken- und Sparkassen geschichte 2, Sparkassen in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien : 1998, s. 11–60.
- [8] Fünfundzwanzig (1908). *Fünfundzwanzig Jahre Postsparkasse*. Wien : 1908.
- [9] HÁJEK, J. (1989). Počátky činnosti poštovní spořitelny v Předlitavsku a vývoj jejích úsporových obchodů do roku 1914. In *Sborník Poštovního muzea 11*, Praha : 1989–90, s. 46–70.
- [10] HÁJEK, J. (1991). Šekové a clearingové řízení Poštovní spořitelny. In *Sborník Poštovního muzea 12*, 1991, s. 33–57.
- [11] HÁJEK, J. (1998a). Předlitavská Poštovní spořitelna – málo známý peněžní ústav. In *Peníze v proměnách času – Geld im Wandel der Zeit*, Ostrava : 1998, zejm. s. 137–143.
- [12] HÁJEK, J. (1998b). *Zur Entwicklung der Sparkassen in den böhmischen Ländern bis 1914*. In *Geld und Kapital. Jahrbuch der Gesellschaft für mitteleuropäische Banken- und Sparkassen geschichte 2, Sparkassen in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien : 1998, s. 61–83.
- [13] HÁJEK, J. (1999). Záložny a spořitelny – pilíře českého peněžnictví. In Hájek, J. – Lacinová, V., *Od uvěrných družstev k bankovním koncernům*. Praha : 1999, s. 121–158.

- [14] HÁJEK, J. (2000). Nejrozšířenější peněžní ústav v našich zemích. Poštovní spořitelna 1883–1945. In *Acta universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 5, Studia historica XLVII, 1997. Praha : 2000, s. 79–92.
- [15] HÁJEK, J. (2006). Vývoj peněžní a úvěrové soustavy. In Jakubec, I. – Jindra, Z.: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha : 2006, s. 317–361.
- [16] HÁJEK, J. (2007). Obchodní činnost předlitavské Poštovní spořitelny a projevy českého ekonomického nacionalismu. In *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o českém a německém hospodářském nacionalismu v českých zemích*. Praha, Karolinum, 2007 (v tisku).
- [17] HORÁK, K. (1908). Dvacetpět let poštovní spořitelny. In *Spořitelní obzor* 7, 1908 (v několika číslech).
- [18] JINDRA, Z. (1957). K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou. In *Československý časopis historický* 5, 1957, s. 506–526.
- [19] KRÁL, V. (1904). Desetihaléřové vklady. In *Spořitelní obzor* 4, 1904/5, č. 4 z 15. 1. 1905.
- [20] KUČERA, O. (1913). *Šimáčkův poštovní a telegrafní rádce*. Praha : 1913.
- [21] LETH, K. (1900). Das Postsparkassenwesen und seine Entwicklung. In *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung*, Jhrg. 9, Wien und Leipzig : 1900.
- [22] Organisationsordnung (1943). *Organisationsordnung der Postsparkasse – Organizační řád Poštovní spořitelny* (vydaný rozhodnutím ministra dopravy a techniky r. 1943, č. I/3-1943). Uloženo v A ČNB, f. PSP – S VI, karton č. 67.
- [23] PLECHÁČEK, J. (1978). *Vývoj českého lidového peněžnictví* (strojopis nepublikované disertační práce). Praha : 1978.
- [24] PRŮCHA, V. a kol. (2004). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl, období 1918–1945*. Brno : 2004.
- [25] PŠENIČKA, J. (1902). Rozvoj spořitelen poštovních. In *Poštovní revue* 2, 1902, č. 4 z 20. 6. 1902.
- [26] SCHWARZ, F. V. (1896). *O úvěru a platech v dobách minulých a přítomnosti*. Praha : 1896.
- [27] ŠVEC, J. (1938). *Pošta, poštovní spořitelna a stát*. Praha : 1938.
- [28] UBIRIA, M. – Kadlec, V. – Matas, J. (1958). *Peněžní a úvěrová soustava Československa za kapitalismu*. Praha : 1958.
- [29] Ustanovení (1903). *Ustanovení o jednání obchodním se spořitelnou poštovskou*. Vídeň : 1903.
- [30] Věstník (1931). *Věstník Poštovní spořitelny* 1, 1931, č. 1 z 25. 5. 1931.
- [31] Vládní (1919). *Vládní návrh zákona o zřízení poštovních úřadů šekových pro území státu československého*, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0269_00.htm>
- [32] ZÁBĚHLICKÝ, V. (1928). *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v československých zemích*. Praha : 1928.
- [33] ZAHNER, J. (1913). *Festschrift zur feierlichen Enthüllung des Georg Coch Denkmals*. Wien : 1913.
- [34] ZEMAN, F. (1919a). Dr. Jiří Th. Coch. In *Český finančník* 1, 1919, č. 14 z 20. 11. 1919.
- [35] ZEMAN, F. (1919b). *O šeku, hlavně poštovním. Několik úvah o placení bez hotových*. Brno : 1919.

PŘÍLOHY

Tab. č. 5: Účast poštovní spořitelny na dlouhodobých úvěrových operacích a na mimořádných finančních operacích státu

Rok	Druh půjčky nebo mimořádné operace	Výše úpisu nebo úhrnná částka operace (v tis. Kč)
1919	Půjčka Národní Svobody, II. tranše	500 000
	4 % stát. pokladní poukázky	51 700
1920	4 " % státní premiová půjčka	40 119
	IV. státní půjčka	345 037
	6 % státní investiční půjčka pro elektrizaci	10 715
1921	6 % investiční půjčka dopravní	568 421
	6 % moučná půjčka	1 134 595
	Státní stavební losy	656 821
1922	—	—
1923	6 % státní investiční půjčka z r. 1923	50 000
	6 % státní slosovatelná půjčka z r. 1923	136 134
1924	—	—
1925	—	—
1926	6 % konsolidační půjčka	157 600
1927	—	—
1928	5 % státní půjčka z r. 1928	90 000
	7 " % bulharská stabilizační půjčka	3 116
1929	7 % rumunská státní půjčka	6 195
1930	IV. státní půjčka	12 124
1931	5 % investiční půjčka	130 000
	IV. státní půjčka	10 378
1932	IV. státní půjčka	2 560
1933	5 % půjčka práce	199 772
	IV. státní půjčka	1 102
	Likvidace daňových nedoplatků	331 763
1934	IV. státní půjčka	20 174
1935	IV. státní půjčka	8
	Konverze 6 % rakouské mezinárodní půjčky	29 930
1936	Půjčka obrany státu	276 495
	Unifikace čsl. státního dluhu	2 724 484
	Konverze 8 % zahraniční půjčky	625 234
1937	IV. státní půjčka	1 158
	Konverze 7 ½ % hypoteční půjčky města Prahy	165 620
	Sanace bývalé pojišťovny Phönix	472 536

Tab. č. 6: Účast poštovní spořitelny na krátkodobých státních úvěrových operacích

Rok	Státní pokladní poukázky (v tis. nom. Kč)
1922	1 258 220
1923	707 849
1924	1 614 324
1925	460 172
1926	160 000
1927	338 209
1928–1930	-
1930	150 720
1932	122 121
1933	78 133
1934	401 700
1935	351 614
1936	683 337
1937	429 998
1938	176 709

Tab. č. 7: Počet šekových účtů Poštovní spořitelny a obrát na nich v letech 1929–44

Rok	vývoj celkového obratu (v mld. Kč)	index obratu (1929 = 100)	počet šekových účtů	index počtu (1929 = 100)
1929	244,9	100,0	105 086	100,0
1930	241,9	98,8	108 476	103,2
1931	234,0	95,5	111 738	106,3
1932	239,8	97,9	114 228	108,7
1933	221,4	90,4	116 693	111,0
1934	218,2	89,1	118 602	112,9
1935	234,7	95,8	119 722	113,9
1936	269,4	110,0	121 001	115,1
1937	349,4	142,7	123 256	117,3
1938	351,3	143,4	117 166	111,5
1939	274,5	112,1	100 189	95,3
1940	266,0	108,6	91 704	87,3
1941	311,7	127,3	84 207	80,1
1942	324,6	132,5	81 507	77,6
1943	348,6	142,3	88 871	84,6
1944	376,6	153,8	91 448	87,0

Tab. č. 8: Šekové účty Poštovní spořitelny podle sídla vlastníků na konci r. 1937

Země	celkový počet účtů		z toho			
			u centrály v Praze		u pobočky v Brně	
	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Česká	73 464	59,6	73 278	70,6	186	1,0
Moravskoslezská	34 615	28,1	17 935	17,3	16 680	86,0
Slovenská	9 809	8,0	7 521	7,2	2 288	11,8
Podkarpatoruská	893	0,7	784	0,8	109	0,6
cizina	4 475	3,6	4 341	4,2	134	0,7
Celkem	123 256	100,0	103 859	100,0	19 397	100,0

Tab. č. 9: Šekové účty Poštovní spořitelny podle povolání vlastníků v letech 1937 a 1944

Povolání	31. 12. 1937		31. 12. 1944	
	absol.	%	absol.	%
Obchod, doprava	28 396	23,0	20 160	22,0
Správa	28 023	22,7	19 056	20,8
Různá	27 349	22,2	26 086	28,5
Průmysl, řemesla, živnosti	26 447	21,5	16 051	17,6
Svobodná povol.	8 177	6,6	6 072	6,6
Zdravotnictví	2 976	2,4	2 477	2,7
Zemědělství	1 888	1,5	1 546	1,7
Celkem	123 256	100,0	91 448	100,0

Pozn.: Skupiny jsou seřazeny podle svého významu v r. 1937. Tučně jsou vyznačeny ty skupiny, u nichž došlo v r. 1944 ke změně pořadí (ve srovnání s r. 1937).

**Tab. č. 10: Vlastníci vkladních knížek Poštovní spořitelny dle povolání
v letech 1937 a 1944**

Povolání	31. 12. 1937		31. 12. 1944	
	počet	v %	počet	v %
Veřejní a soukromí zaměstnanci, dělnictvo aj.	424 214	61,1	722 458	64,8
Školáci a děti	146 765	21,2	222 863	20,0
Řemesla	32 550	4,7	41 775	3,7
Obchody a živnosti	30 267	4,4	44 568	4,0
Soukromníci	26 978	3,9	33 420	3,0
Zemědělci	10 894	1,6	29 518	2,6
Spolky a družstva	7 986	1,2	4 344	0,4
Úřady státní, zemské	5 276	0,8	5 124	0,5
Samosprávné úřady	3 115	0,4	2 785	0,2
Lékaři a zvěrolékaři	2 081	0,3	2 116	0,2
Advokáti	1 328	0,2	1 559	0,1
Architekti a stavitelé	1 186	0,2	1 336	0,1
Notáři	572	0,1	891	0,1
Průmysl	492	0,1	1 448	0,1
Peněžní ústavy	138	0,0	151	0,0
Časopisy	53	0,0	17	0,0
Celkem	693 895	100,0	1 114 373	100,0

Pozn.: Skupiny jsou seřazeny podle svého významu v r. 1937. Tučně jsou vyznačeny ty skupiny, u nichž došlo v r. 1944 ke změně pořadí (ve srovnání s r. 1937).

Československá Poštovní spořitelna ve 30. letech a v době okupace

Jan Hájek

Abstrakt

Obchodní činnost Poštovní spořitelny se v prvních dvou desetiletích její existence (tzn. v závěru 19. století) orientovala hlavně na sběr drobných úspor málo majetných vrstev obyvatelstva. Po přelomu století se ale ve vkladových obchodech Poštovní spořitelny začala projevovat určitá krize, způsobená především větší konkurencí ostatních peněžních ústavů, které této dosud poněkud opomíjené oblasti začínají věnovat větší pozornost. V národnostně českém prostředí se k tomu přidaly některé projevy ekonomického nacionalismu, odmítajícího podporovat centrální (a tedy „německý“) ústav.

V zavedení šekového a clearingového řízení a v jeho neobyčejně širokém rozšíření držela předlitavská Poštovní spořitelna světový primát. Tento druh jejích obchodů byl v pozdějších letech v jiných státech Evropy i světa napodobován. Také zde se však krátce před válkou objevily v národnostně českém prostředí jisté odmítavé tendence, způsobené zvýšeným sebevědomím části českých hospodářských kruhů a silící snahou o ekonomickou emancipaci Čechů. Poněkud paradoxně právě v této době přitom národnostně české banky začaly využívat toho, že Poštovní spořitelna prolomila dosud téměř výhradní monopol rothschildovské finanční skupiny na umístění rakouských státních papírů, a přijímaly účast v těchto jí organizovaných a nesporně velmi lukrativních obchodních konsorciích.

Prakticky ihned po vzniku samostatného Československa vznikla Československá poštovní spořitelna, která byla v srpnu 1919 přeměněna na Poštovní úřad šekový. Pro odpor ostatních peněžních ústavů (zejména bank) byla k němu připojena spořitelní služba až r. 1931. Zákonem z 23. 9. 1930 se tak zmíněný úřad znovu změnil v Poštovní spořitelnu. Poštovní úřad šekový (a později i Poštovní spořitelna) patřily bezpochyby k peněžním ústavům, které se významně podílely na hospodářském životě meziválečného Československa. Byly velkou oporou nového státu i jeho centrální cedulové banky a svým působením se bezesporu zasloužily o vcelku pozitivní fungování jeho peněžního systému.

Politické změny v roce 1938 a 1939 přinesly odtržení rozsáhlých území (české pohraničí a Slovensko), což přineslo pokles obchodů Poštovní spořitelny v letech 1939–41. Další úbytek účtů byl způsoben masovou likvidací nejrozličnějších spolků, drobných podniků a dalších subjektů protektorátními úřady (probíhalo až do r. 1943). Na druhé straně již od roku 1941 (a zcela nepochybně pak od r. 1942) začal prudce stoupat počet a především objem vkladů a tento vzestupný trend se stupňoval až do konce války. Podobně již od roku 1941 výrazně rostl celkový obrát na šekových účtech. Všechny zmíněné jevy ovšem nebyly dokladem ekonomické prosperity země, ale především důsledkem negativních rysů válečné ekonomiky a zejména rostoucí inflace.

Klíčová slova: Poštovní spořitelna; Československo – 1930–1944

The Czechoslovak Post-Office Savings Bank in the 1930s and in Times of Nazi Occupation

Abstract

The Post-Office Savings Bank of Cisleithania started work on January, 1883 with branches almost in all post-offices of the country. As a result, it became overnight the most widely spread financial institution of Cisleithania, having clients even in the most remote places. Its scope of business can be divided into three fields: 1. Aggregation deposits, mainly from small savers; 2. Check and clearing operations; 3. Government stock trading. While the operations in point 1 and 3 were identical with the operations of the post-office savings banks in other countries, the introduction of check and clearing services was a relatively revolutionary step in the world which was later followed by other countries.

Right after disintegration of Austria-Hungary and creation of Czechoslovakia a new institution was established, the Czechoslovak Post-Office Savings Bank (November 1918), which was converted in 1919 into new institution: Check Post Office. Due to the resistance of other financial institutions, mainly Czech commercial banks and Saving Banks, it was not allowed to provide the savings type of services. Only in the half of 1931 was saving operations included into trade activities of this institution and its name was changed into "old" Post-Office Saving Bank.

As a result of the political changes of 1938 and 1939 vast area of Czechoslovak state were lost (border areas of Czech Lands, Slovakia and the Carpathian Russia), which reduced the scope of business of the Post-Office Savings Bank in the years 1939–1941. Another decline of account was due to the large number of associations, small businesses and other organizations closed by the Protectorate authorities (until 1943). As of 1942, on the contrary, the number and, in particular, the volume of deposits was dramatically increased. This, however, was no evidence of economic prosperity, but a consequence of wartime economy and, in particular, of inflation.

Key words: Post-Office Savings Bank; Czechoslovakia – 1930–1944